

Teologin kutsumus ennen ja nyt

Näkökulma uskonnonvapauden hyväksymisen ajoilta

- luento Suomen teologisessa instituutissa Helsingissä 22.9.2004
- Tapani Innanen, TT, FM

1. Johdanto

Olen hurjan iloinen siitä, että aloin lukea teologiaa. En parhaalla tahdollanikaan voi käsittää, että milloinkaan olen voinut muuta suunnitella. Kun kuuntelen tohtori Aleksis Lehtosen selittävän iltatunteina Jeesuksen vertauksia, joudun miltei hurmoksiin. Nyt vasta minulle alkaa vähitellen selvitä, minkä osan olen valinnut.

Näin kirjoitti 10.10.1923 Jaakko Haavio, 19-vuotias teologian ylioppilas, joka oli muutaman viikon ajan nauttinut yliopiston antimia. Viittä viikkoa myöhemmin tuntumat olivat tällaiset:

Tahdon käyttää elämäni kertoakseni yksinkertaisesti ihmisille siitä miehestä, joka rakasti lähimmäisiään niin, että valmisti ilkeimmällekkin pilkkaajalleen onnen. Hän oli Jumala. Tähänastinen opiskeluni on selvittänyt minulle ainakin tämän.

Jaakko Haaviolla näkyy tässä selvästi kutsumustietoisuus. Raamatun kursorisen lukemisen kurssin opetus tuntui heti opintojen alussa vahvistavan Jaakon pappiskutsumusta. Tämä kutsumus oli hänen opintojensa aikana monesti koetuksella, mutta ilmeisesti hän myös elämänsä lopulla todella koki saaneensa toteuttaa nuoruuden kutsumustaan.

Nyky-suomen sanakirja (1985) määrittää *kutsumus*-käsittettä näin:

sisäinen kehotus t. halu jhk, vars. jnk elämäntehtävän, ammatin tms. valintaan; yl. viehtymys, verenveto, halu, taipumus (jllek toiminta-alalle); us. myös elämäntehtävä, jonka ao. tuntee omakseen

Tämä määrittely tulee lähelle tapaa, jolla yhteiskuntatieteissä on erilaisia ammattitehtäviä määritetty *professio*iksi. Sosiologi Ilkka Pirttilä määrittelee *professio*lla tarkoitettavan ”yhteiskunnallisesti vakiintunutta ja sulkeutunutta asiantuntijakuntaa omine toimintareviireineen”. Tämän luennon, ehkä luentosarjankin näkökulmakysymys voisi olla: Onko olemassa jokin tai joitakin professioita, jotka ovat nimenomaan teologisen koulutuksen saaneiden erityisammatteja ja joihin myös kuuluisi kutsumus? Jatkokysymyksiä kai olisivat vielä, mikä professio juuri sinulle yksilöllisenä teologian opiskelijana olisi tarjolla ja minkälaista kutsumusta se edellyttää. Oma tutkimustermiä käyttäkseni: mikä professiokuva sinulle olisi tarjolla ja miten prosessoisit omaa elämääsi – opintojasi ja osaamistasi, mutta myös monia muita elämänalueita – suhteessa tuohon professiokuvaan.

Näitä olen käsitellyt väitöskirjassani *Teologiksi nuorena tasavallassa. Suomalaisten teologian ylioppilaiden rekrytoituminen, opiskeluaika ja valmistuminen teologiprofession murroksessa 1918–1929*. (Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 190, Saarijärvi 2003)

2. Teologiprofessio ja kutsumus ennen uskonnonvapauden aikaa

Teologikunta, eli valtionkirkon papisto, oli 1800-luvun alussa pikemmin sääty, ei professio. Säätyyn kuuluttiin syntyperän ja elämäntavan, ei niinkään koulutuksen tai ammatillisen osaamisen perusteella. 1800-luvun alkupuolelta lähtien alettiin yhteiskunnassa aiempaa enemmän tarvita eriytynyttä ammattitietoa, ensin varsinkin juristeja ja lääkäreitä, myöhemmin esimerkiksi insinöörejä. Kysymyksessä oli tiedon ja tekniikan yhä vauhdittuva kehittyminen, mutta myös koko yhteiskuntarakenteen vähittäinen muutos. Yksinvaltiuden ja puhdasoppisuuden ajan yhteiskuntaihanne oli ollut hierarkkinen, säätyjen varassa ylhäältä alaspäin rakentunut stabiili ja kontrolloitu elämänmuoto. Tämän sijaan ihanteeksi alkoi muotoutua alhaaltapäin rakentuva, demokraattinen kansalaisyhteiskunta. Kehitys kohti modernia yhteiskuntaa – modernisaatio – oli 1800-luvun puolivälissä jo aluillaan.

Suomessa – kuten muuallakin länsimaissa – hengellisillä herätysliikkeillä oli oma paikkansa tässä modernisaatiokehityksessä. Pietismi vaikutti 1700-luvulla ensin ja ennen muuta hengellisen elämän ”demokratisoitumisena”: tavallinen, uskonelämän tosissaan ottanut seurakuntalainen oli yhtä tärkeä hengellisen elämän alueella kuin virkaansa hoitanut säätyppä – ja tärkeämpi, jos papilla ei ollut oikeata uskonsuhdetta ja kutsumusta. 1800-luvun alkupuolella erityisesti herännäisyys toi esiin vaatimuksen, että papilla oli oltava paitsi *vocatio externa*, myös *vocatio interna*. Kun modernit professiot alkoivat muodostua 1800-luvulla, eli suomalaisessa kulttuurissa jo pietistinen korostus, että papin tuli olla ”Jumalan lapsi”, aito kilvoitteleva kristitty, jotta hän pystyisi oikeata hengellistä sanomaa julistamaan.

Modernisaatio, ja sen mukana myös muutos kohti moderneja professioita vauhdittui Suomessa 1800-luvun puolivälissä. Valtiopäivät aloitti pitkän tauon jälkeen lainsäädäntötyön ja toteutti joukon tärkeitä liberaaleja uudistuksia. Esimerkiksi talouselämää vapautettiin, kirkkoherrajohtoinen pitäjähallinto jaettiin kunnallishallinnon perustamisen myötä seurakunnan ja kunnan kesken,

kansakoululaitos perustettiin sekä valtion ja kirkon siteitä löyhennettiin uudessa 1869 kirkkolaissa, joka sisälsi jo uskonnonvapauden periaatteen.

Teollistuminen pääsi vauhtiin, kun rakennettiin erityisesti metsä-, puu- ja paperiteollisuuden ketjua metsistä kauppalaivoihin saakka. Liikkuminen nopeutui olennaisesti höyrykoneen alettua puksuttaa niin laivojen uumenissa kuin erityisesti uuden liikkumismuodon rautatien vaunujen edessä. Taajamien väkimäärä alkoi kasvaa ja niiden yhteiskuntarakente muuttua: kaupungistuminen vauhdittui. Kehitys kohti kansalaisyhteiskuntaa voimistui; esimerkiksi kansalais- ja järjestötoiminta alkoivat vaikuttaa niin ihmisten arkielämässä kuin politiikassakin.

Samaan aikaan myös kirkon ja papiston keskeinen asema sääty-yhteiskunnan sivistyksen ja katsomuksen muodostamisen alueella joutui julkisen kritiikin kohteeksi. Ensin kirkkokriittistä polemiikka käytiin vielä pienen ruotsinkielisen sivistyneistön keskuudessa, mutta kritiikki laajeni 1880-luvulla suomenkielisen sivistyneistön ja uudenlaisen, erityisesti teollistuneissa taajamissa toimineen vapaakirkollisen herätyskristillisyyden esittämäksi. Vuosisadan vaihteessa sosialistisen uskontokritiikin omaksunut työväenliike alkoi saavuttaa laajaa suosiota, jolloin laadultaan ja määrältään aivan uudenlainen kirkkokritiikki nousi julkiseen tietoisuuteen.

Katsomuksellinen kritiikki ja uskonnonvapausvaatimus herättivät kirkon piirissä huolta ja keskustelua. Kirkon ja sitä mukaa papiston toimintamandaatti näytti yhteiskunnallisesti kapeutuvan esimerkiksi paikallishallinnon ja koululaitoksen muutoksissa. Kehitys kulki kohti kirkon hengellisen elämän korostumista, ja esimerkiksi lähetys-, pyhäkoulu- ja diakoniatyö virisivät. Eräät kirkonmiehet määrittelivät jo 1880-luvulla kirkon asemaa uudella tavalla: kun kirkon ja valtion siteet ovat höltyneet, kansan rakkaus kannattaa kirkkoa ja siksi se on *kansankirkko*.

Kansankirkkotulkinnan voi nähdä papiston sopeutumisenä siihen professiovaltuutuksen muutokseen, johon modernisaatio oli joka tapauksessa viemässä: jos valtio onkin poistamassa ylhäältä lainsäädännöllä annettua *makrotason professiovaltuutusta*, on kirkolla ja papeilla edelleen vahva alhaalta nouseva *mikrotason valtuutus*. Voimme kääntää kansankirkkoajatuksen nykyisellä puhetavalle: koska kirkolla on asiakkaita, se on myös tarpeellinen.

Kirkon ja papiston kritiikkiä ryöpsähti 1905 suurlakon jälkeen julkiseksi kirkon- ja kristinuskon-vastaisuudeksi. Tämä herätti luonnollisesti suurta huolestuneisuutta kirkollisissa piireissä. Kun 1906 eduskuntauudistus lakkautti säätyvaltiopäivät ja papiston valtiollisen säädyn aseman, oli kirkossa ja yhteiskunnassa alettava hahmottaa pappeutta selvästi muuttuneessa tilanteessa. Eräs kirkonmies arveli,

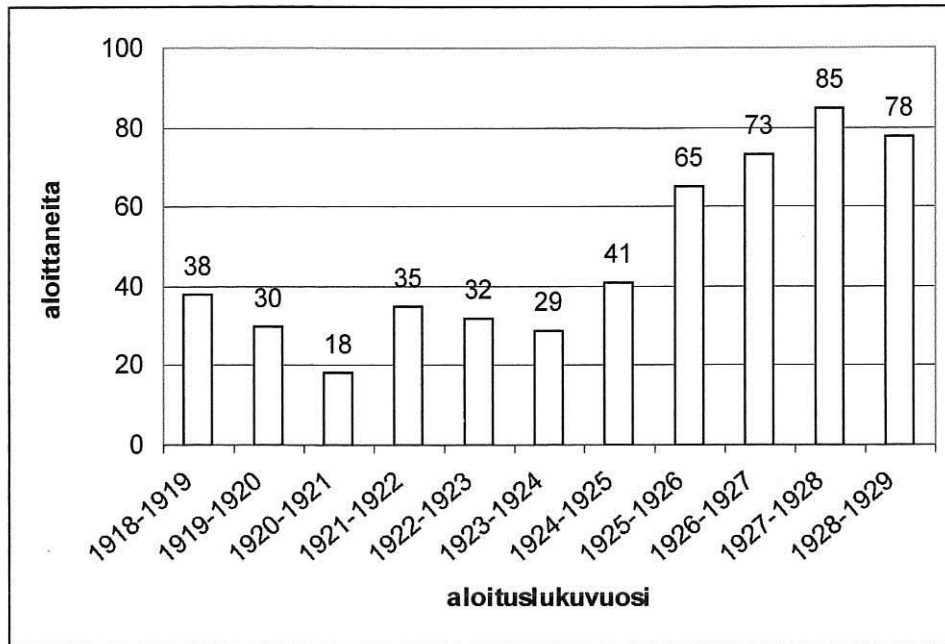
että 50 – 60 % kansasta eroaa kirkon jäsenyydestä, kun siihen lähiaikoina uskonnonvapauden myötä tarjoutuu mahdollisuus. Uudistus kuitenkin viipyi, kun eduskuntalaitos ei keisarin venäläistämispolitiikan takia pystynyt merkittäviin lakiuudistuksiin.

1800-luvun puolivälistä jatkunut kirkollisen tapakulttuurin oheneminen – kuten ehtoollisella käynnin väheneminen – eteni edelleen nopeimmin siellä, missä yhteiskunnallinen rakenne teollistumisen ja liikenneyhteyksien kehittymisen myötä nopeimmin muuttui. Juuri kaupungeissa ja taajamissa syntyi samaan aikaan runsaasti kristillisiä yhdistyksiä, jotka sopeuttivat hengellistä toimintaa urbaaniin elämänmenoon. Kenties mittavimpana tällaisesta oli Frans Hannulan johtama yksilöllistä uskoa ja lähetystyötä korostanut uskonnollinen aktiivisuus. Vanhemmista liikkeistä puolestaan herännäisyys nousi autonomian lopulla julkisessa sanassa suorastaan suomalaisen kristillisyyden ihanteeksi.

Tämä kirkollisten yhdistysten ja herätyskristillisyyden arvostuksen nousu – ja samalla teologin kutsumuksen korostuminen – sopi hyvin yhteen koko modernin yhteiskunnan syntymisen ja ammatillisen professionaalitumisen kanssa. Papiston makrotason valtuutuksen ohennuttua syntyi sekä tarve että mahdollisuus muun yhteisöllisesti legitimiin valtuutuksen mukaiseen toimintaan. Voi kysyä, joutuivatko nuoret papit hakemaan erityisosaamistaan uskonnollisesta toiminnasta, joka näytti jäävän kirkon mandaatiksi, vai pikemminkin: tarjosiko moderni professio lopultakin mahdollisuuden toteuttaa jo aiemmin kaivattua pietististä pappisihannetta. On tosin syytä muistaa, että autonomian lopussakin noin 3/4 suomalaisista asui kaupunkien ja tehdastaajamien ulkopuolella varsinaisella maaseudulla. Siellä uskonnollinen elämä kulki edelleen varsin perinteisiä uria, ja pappi oli yhä paikkakuntansa harvoja sivistyneistön jäseniä, kenties ainoa yliopistokoulutuksen saanut professionaali ammattilainen.

3. Uskonnonvapauden toteuttaminen ja teologiksi hakeutuminen 1918–29

Sisällissodan jälkeen kirkko oli selvästi voittajan puolella, sen moraaliskatsomuksellista panosta huudettiin apuun, herännäinen talonpoikainen elämäntapa nousi suorastaan kansalliseksi ihanteeksi. Olisi luullut, että kirkon asema olisi ollut niin arvostettu, että teologian opintoihin olisi ollut suoranaista tungosta. Toisin kuitenkin kävi.

KUVIO 1: Teologian opintonsa aloittaneiden määrä lukuvuosittain

Teologian ylioppilaiden määrä väheni tutkimusjaksoni alussa, mikä sinänsä oli jatkoa jo vuodesta 1915 jatkuneelle kehitykselle. Myös teologien osuus uusista ylioppilaista seuraili samaa kehityslinjaa, joskin 1920-luvun loppupuolella kasvaneen ylioppilaiden määrän takia teologien suhteellinen kasvu ei ollut näin suuri.

Miten kehityslinjaa voisi selittää? Itsenäistynyt ja sisällissodan kokenut kansakunta hyväksyi maalille 1919 tasavaltalaisen hallitusmuodon, jossa hyväksyttiin myös uskonnonvapaus. Tästä alkoi siirtymävaihe: perustuslain mukaan maassa vallitsi uskonnonvapaus ja valtio oli uskonnollisesti sitoutumaton, mutta uskonnonvapaustilanne odotti vielä käytännön toteutustaan.

Evangelisluterilainen kirkko toimi edelleenkin valtionkirkon tapaan, vaikka oli jo päätetty, ettei se ollut valtionkirkko, ei virallisen muotoilun mukaan edes kansankirkko. Mutta mikä kirkon asema tulisi olemaan tai mihin uusia teologeja tarvittaisiin, jos kirkko muotoutuu vain pieneksi aktiivikristittyjen joukoksi? Papiston keskuudessa käytiin pelonsekaista keskustelua, joka oli jatkoa samasta aihepiiristä vuosikymmeniä jatkuneelle pohdinnalle. 1800-luvun lopun, routavuosien ja suurlakon jälkeisen kirkonkriitikin nuoruudessaan kokeneille pappismiehille itsenäisyyden ajan alun vaiheet näyttäytyivät samassa sarjassa: huonosti menee, kuinkahan tässä käy! Kun poliittinen tilanne lopultakin salli uskonnonvapauden toteuttamisen, mielikuvaa teologiprofession

tulevaisuudesta rasitti monen vuosikymmenen ajan kertynyt pelko. Paavo Lehtisen muistelu ylioppilaaksi pääsemisensä ajoilta 1920 on osuva:

Moni silloinkin vielä varoitti minua lukemasta papiksi esittäen syyksi kirkon epävarman aseman. Rohkenipa eräs vaikutusvaltainen tuttavani huomauttaa:

– Kuinka sinä olet valinnut kaikista huonoimman alan, sillä papit ja kirkot ovat pian museotavaraa.

Uskonnonvapauslaki annettiin eduskunnalle 1920 ja hyväksyttiin 1922. Myös 1921 esitetyn kansakoulun järjestysmuotoa koskevan lain uskonnonopetuspykälästä keskusteltiin julkisuudessa. Erityisen kiihvas polemiikki käytiin uskonnonopetuksesta. Uskonnonvapauslaki tuli voimaan vuoden 1923 alusta, ja samana vuonna hyväksyttiin kansakoulua koskeva laki, jossa opetuksen perusvaihtoehdoksi tuli oppilaiden enemmistön mukainen tunnustuskunta.

Näin Suomi muuttui virallisesti valtioksi, joka hyväksyi katsomuksellisen moninaisuuden. Jo 1860-luvulla alkanut valtionkirkkojärjestelmän purkaminen ja uskonnonvapaus oli toteutettu, joskin luterilainen ja ortodoksinen kirkko säilyivät erityisasemassa verrattuna toisiin uskonnollisiin yhteisöihin. Mitään suurta ryntäystä evankelisluterilaisen kirkon jäsenyydestä ei syntynyt. Kirkosta erosi vuoden 1923 aikana vajaat 23 000 ihmistä, minkä jälkeen eroaminen laimeni tuntuvasti. Vuonna 1930 noin 94 % suomalaisista kuului kirkkoon. Uskonnonvapauden käytännön toteutumisen voi katsoa vahvistaneen luterilaisen kirkon asemaa: kansa määritteli luterilaisen kirkon kansankirkoksi kuullessaan siihen ilman ulkonaista pakkoakin. Vasta nyt 1880-luvulla esitetty *kansankirkko*ajatus sai varsinaisen julkisen perustelunsa.

Palataanpa teologian ylioppilaiden määrän kehittymiseen. Joukko alkoi kasvaa lukuvuodesta 1924–25 lähtien eli siinä vaiheessa, jolloin uusi kansankirkollinen tilanne ja kirkosta eroamisen vähäisyys oli jo selvillä. Ilmapiirin huojentumisesta kertoo nuoren Aleksi Lehtosen kommentti:

Kun nyt on kysymyksessä aikalaistemme käytännöllinen palaaminen kirkkoon, on meillä täysi syy tarkata, mitä toivomuksia heillä on jumalanpalveluselämään nähden.

Eivät suomalaiset uskonnonvapauden toteuduttua käytännössä palanneet kirkon penkkejä tai ehtoollispöytää aiempaa ahkerammin kuluttamaan. Pikemminkin oli kysymys niiden pelkojen raukeamisesta, joita kirkonmiehet olivat vuosikymmeniä kokeneet uskonnonvapautta odotellessaan. Kuplineen pinnan alta paljastui kirkollisen elämän rakenteen hitaiden pohjavirtojen lopulta niin vähäinen muutos, että se vaikutti suorastaan kirkkoon palaamiselta. Jatkuvuus olikin paljon vahvempi kuin muutokset olivat antaneet aiheen pelätä.

3. Teologin professiokuvan muotoutuminen 1918–29

Nuoren tasavallan ensimmäinen vuosikymmen jakaantui teologian ylioppilaille tarjolla olleen professiokuvan kannalta kahteen jaksoon. Tutkimusjaksoni alkupuolella teologiksi hakeutui joukko nuoria, joilla oli selvä ja voimakas motivaatio tälle uralle. 1918–24 uusia teologian ylioppilaita tuli suhteellisesti eniten Lounais- ja Etelä-Suomesta: Turun tienoolta, Tampereen ja läheisen Satakunnan alueelta, Etelä-Savosta ja Viipurista. Useimmat näistä olivat alueita, jossa yhteiskunnallinen modernisaatio oli jo pitkälle edennyt. Monet olivat esisosaalistuessaan kohti teologian opintoja osallistuneet urbaaniin yhteiskuntaan sopeutuneiden kristillisten yhdistysten toimintaan. Tällaisia olivat esimerkiksi Hannulan herätyksen keskeiset toimintapaikat Turun Betelkirkko ja Tampereen luterilainen Rukoushuone, suurissa kaupungeissa toimineet NMKY:t sekä oppikoululaisten keskuudessa tapahtumia järjestänyt Suomen Kristillinen Ylioppilasliitto (SKY). Tällaisesta uskonnollisesta taustasta tulivat myös tamperelainen Osmo Tiililä ja lempääläläinen Aili Havas.

Tutkimusjakson alkupuolella teologian ylioppilaksi hakeutuneista useimmat olivat niitä, joiden teologiprofessiokuva oli muotoutunut moderniin yhteiskuntaan sopeutuneissa kristillisissä järjestöissä. Koska niissä korostettiin omakohtaista uskonnollista kokemusta ja kutsumusta, tälle joukolle henkilökohtainen usko ja kristillisen sanoman julistaminen olivat teologiprofessioon opiskelemiselle välttämätön ja riittävä oikeutus. Tällaista käsitystä voi pitää *mesotason valtuutuksena* pappisprofessiolle, olivathan lukuisat kristilliset järjestöt ja niiden papit olivat luoneet ja tukeneet sellaista professiokuvaa. Makrotason valtuutuksen puuttuessa teologiprofession oikeutuksena jäi jäljelle uskonnollisen pienyhteisön julistajan ekspertiisi. Ollisipa sitten kirkolle käynyt kuinka tahansa, olisi järjestöissä aina mahdollisuus julistaa sanomaa, siihenhän nuoret olivat tottuneet. Tämä malli sopi myös hyvin yhteen sekä pietistisen pappisihanteen että koko professionaalisen järjestelmän modernisaation kanssa.

Viipurilaisen, kansakoulunopettajien lapsen Niilo Syvänteen muistelu antaa selvän, jopa kärjistyneen kuvan tällaisesta kutsumuksesta.

Opettaja kysyi meiltä seitsenvuotiailta, mitä meistä suurina tulisi. Pojista tuli veturinkuljettajia, merimiehiä, koneenkäyttäjiä, kauppiaita, tytöistä ompelijoita, äitejä, myyjiä. Minulta opettaja erikseen kysyi, tuleeko minustakin opettaja kuten isästä ja äidistä. ”Ei tule, minusta tulee pappi.” En tuntenut yhtään pappia, en tiennyt, mitä kaikkea hän teki. Ehkä ajattelin vain sitä, että pappi on kokonaan Jumalan ihminen vielä enemmän kuin opettaja. Siksi halusin papiksi. Lienen ollut noin yhdeksänvuotias, kun koin paljon

tietoisemman uskonnollisen murroksen, tein ratkaisun, tulin uskoon. – – Tiesin olevani Jumalan oma ja haluavani palvella häntä koko elämälläni. – –

Olin siis uskovainen. Kotiapulaisemme oli liittynyt pelastusarmeijaan. Hän lauloi aamusta iltaan. Häneltä opin suuren joukon lauluja. – – Kävin tietenkin pelastusarmeijassa ja pyhäkoulussa ja NMKY:n poikaosastolla. Yhdessä Eino Mannisen ja Kaarlo Hyskeen kanssa lauloimme: ”Jeesus johdata, tiemme kulkua.” Luin paljon Raamattua.

Tämän evankelioivaan herätyskristilliseen taustasta tulleen joukon ohella nuoren tasavallan alkuvuosina opintonsa aloittaneiden joukossa oli myös pienempi herännäistaustaisten nuorten ryhmä. Heistä keskeisiä olivat Oulun tienoolta tullut pappissuvun kasvatti Elias Simelius, myöhemmin Simojoki, sekä Kuortaneelta kotoisin ollut talollisen poika Reino Ala-Kulju. He molemmat olivat myös sisällissodan valkoisen armeijan sotaveteraaneja, ja molemmat myös alusta saakka keskeisesti mukana 1922 perustetussa Akateemisessa Karjala-Seurassa. He olivat keskeisiä nuoria teologeja siinä joukossa, joka hahmotteli herännäis-agraarista, kansallista pappisihannetta. Kutsumus oli samaan aikaan sekä hengellinen että kansallis-sosiaalinen: nuorta, suomalaista tasavaltaa oli rakennettava, ja se toteutuisi parhaiten juurevan herännäisyyden pohjalta. Heidän ohellaan herännäisistä teologian ylioppilasta vastuunkantajana toimi mm. helsinkiläinen Vilho Pesonen, tunnettujen herännäissukujen perillinen.

Ilmeisesti pitkälti juuri näiden ylioppilaiden vaikutuksesta myös TYT:ssä pidettiin vuosien 1922–24 herännäisseuroja. Jaakko Haavio mainitsee muistelmissaan yhteytensä herännäisyyteen ensimmäisen kerran juuri tällaisten seurojen jälkeen:

13.11.23 Tiedekunnan vieraina oli kymmenen heränneitten johtomiestä Pohjanmaalta ja Savosta. Ilta oli intresantti ja intiimi. Minulle se oli suuri elämys. Heränneitten seurat ovat vaikuttavaa lajia. Heränneet itse olivat herttaisia. Kaikki suomalaiset eivät ole heränneitä. Luulenpa alkavani käydä Helsingissä herännäisseuroissa. Siihen on kyllä täällä tilaisuutta.

Nämä molemmat herätyskristilliset korostukset tulivat selvästi näkösälle 1920-luvun alkupuolella. Selvästi vahvemmin niistä kuitenkin korostui evankelioivan herätyskristillisyyden esittelemä professioihanne, joka teologienkin keskuudessa sai voimakkaan tuen SKY:n toiminnan kautta. Kaikista 518 tutkimushenkilöstäni kaksi kolmannesta kuului jäsenenä tähän järjestöön, ja lopuistakin useat varmasti osallistuivat sen toimintaan.

1920-luvun puolivälissä uskonnonvapauden synnyttämä kansankirkollinen tilanne houkutteli nuoria ylioppilaita: kirkon asema oli nyt turvattu, pappispula tarjosi varman työpaikan, palkkaakin maksettiin nuorille papeille kohtuullisen hyvin. Niinpä teologian ylioppilaita rekrytoitui nyt runsaasti taas myös niiltä alueilta ja niistä sosiaaliluokista, josta heitä oli tullut runsaasti 1800-luvun

lopullakin: maaseudulta ja talonpoikaisista kodeista. Voi sanoa, että pappisprofessio sai vahvan asemansa voimakkaan mikrotason professiovaltuutuksen perusteella: kun kansalaiset – asiakkaat – kuuluivat kirkkoon, kirkko tarvitsi pappeja.

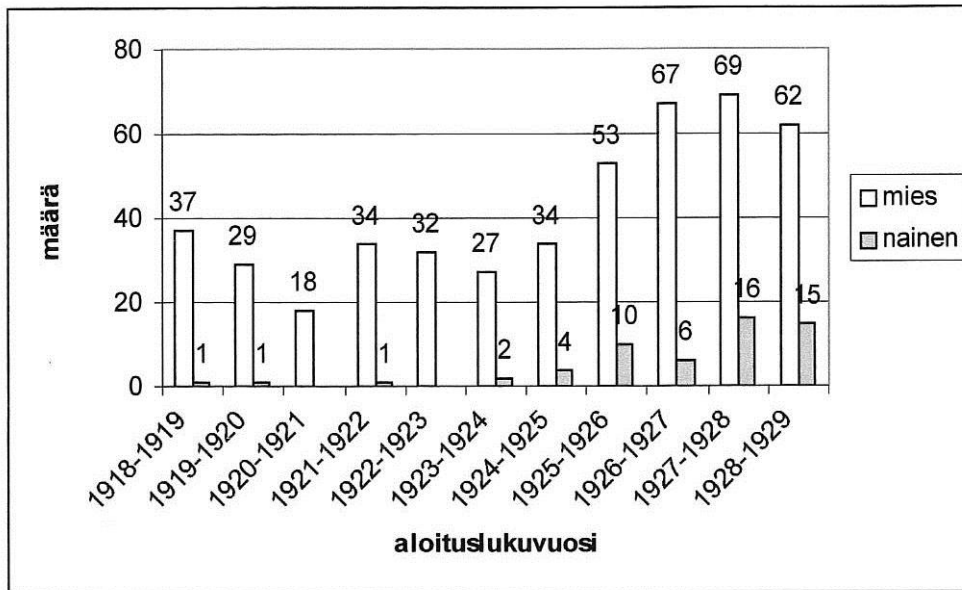
Myös uskonnonopettajuus kehittyi 1920-luvulla selvästi teologien professioksi. Kun tunnustuksellisuus oli hyväksytty uskonnonopetuksen peruslähtökohdaksi, myös opettajan pätevyysvaatimuksia muokattiin. Vuoden 1928 asetuksen mukaan uskonnonopettajan oli oltava ensisijaisesti teologi, ja poikkeustapaustenkin tuli olla teologisesti yhtä oppineita kuin heidän teologisen tutkinnon suorittaneet kollegansa. Samaan aikaan kelpoisista uskonnonopettajista oli pulaa, joten teologisen koulutuksen saaneita opettajia tarvittiin runsaasti lisää. Uskonnonopettaja oli nimenomaan makrotason valtuuttama professionaali.

1920-luvun loppupuolella teologiseen tiedekuntaan hakeutuneilla oli näköpiirissään ainakin kaksi erilaista relevanttia professiokuva. Ne saivat yhteiskunnallisen valtuutuksensa eri tavoin, mutta työuran pysyvyyden ja palkkauksen kannalta molemmat olivat houkuttelevia.

Selvästi harvempia suoranaisesti koskenut, mutta silti joillekuille teologian ylioppilaille merkittävä professiokuva oli tarjolla SKY:n jäsenjärjestön Akateemisten Vapaaehtoisten Lähetysliiton (AVL) kautta. Se piti myös teologian opiskelijoiden keskuudessa esillä mahdollisuutta lähteä opintojen päätyttyä lähetystyöhön. Lähetystyön esillä pitäminen sai uutta puhtia vuodesta 1924 lähtien, kun Osmo Tiililä oli osallistunut hallebyläisen opiskelijaliikkeen lähetyskonferenssiin Oslossa. Autonomian ajoilta teologien määrä AVL:n jäsenistössä lisääntyi itsenäisyyden alkuaikoina tuntuvasti niin määrällisesti kuin suhteellisestikin. Tutkituistani yhteensä 18 liittyi AVL:n jäseneksi, heistä tasan puolet oli naisia. Muita ylioppilaita AVL:n jäseniksi liittyi samana aikana vain puolet teologien määrästä.

On syytä poimia vielä esiin kaksi muuta yhteiskunnallista kehityslinjaa, jotka juuri 1920-luvun puolivälissä muokkasivat kuvaa myös teologiprofessioista. Toinen näistä liittyi ruotsinkielisten asemaan: kun suomen kieli oli asemaltaan vain oli ”ajanut ohi” ruotsin kielestä sekä kirkollisessa kanssakäymisessä että teologikoulutuksessa, ruotsinkielinen perustoiminta eriytyi. Borgå Stift aloitti toimintansa joulukuussa 1923 ja Åbo Akademin teologinen tiedekunta lokakuussa 1924. Uusi tiedekunta rekrytoi merkittävän osan opiskelijoistaan Lounais-Suomesta ja Etelä-Pohjanmaalta, ja ilmeisesti juuri näiltä alueilta myös kasvatti koko teologian ylioppilaiden joukkoa. Silti äidinkieleltään ruotsinkielisten opiskelijoiden suhteellinen osuus oli suurimmillaan 1923–24, jolloin heitä oli 28 % uusista teologian ylioppilaista.

Toinen kehityslinja oli naisten osuuden kasvaminen.

KUVIO 2: Teologian opinnot aloittaneiden miesten ja naisten lukumäärä lukuvuosittain

Teologisiin tiedekuntiin kirjoittautui tutkimusaikana yhteensä 56 naista, mikä oli 11 % koko jakson opiskelijamäärästä. Aluksi vain tuli vain yksittäisiä naisopiskelijoita, eikä edes joka vuosi. 1924 aloitti useampia naisia tavanomaisena lukuvuoden alun ajankohtana opiskelunsa, ja 1920-luvun lopussa naisopiskelijoiden osuus uusista opiskelijoista oli viidenneksen suuruinen. Naisten tulo alalle selittää itse asiassa merkittävän osan teologian määrän kasvusta.

Uskonnonopettajan profession vahvistuminen oli yksi syy naisten hakeutumiselle teologiksi. Monien naisten mielessä lienee silti ollut joko tietoisesti tai epämääräisemmin taustalla oli myös toive muotoutumassa olleen pappisprofession avautumisesta naisille. Heidän asemansa teologeina nousi keskustelun aiheeksi TYT:n kokouksessa keväällä 1928, jolloin kysymyslaatikossa oli ihmetelty, ”millä perusteella meidän ev.lut. kirkkomme kieltää naisilta pääsyn papin virkaan?” Pöytäkirjan mukaan syntyi vilkas keskustelu,

jossa sekä nais- että miesteologit esittivät eri suuntiin käyviä mielipiteitä. Yhteisenä piirteenä niissä voi kuitenkin huomata pyrkimyksen rakentaa mahdollisimman tehokkaasti seurakuntaa ja edistää siten Jumalan valtakunnan vaikutusta. Siihen tarvitaan työvoimaa ja naisillekin tulisi varata enemmän tilaisuutta toimintaan. Erimieltä oltiin niistä rajoituksista, mitä naisten toiminnalle olisi asetettava. Lausuttiin toivomuksia, että naitaikin asetettaisiin erikoisiin tehtäviin, olisipa ehkä suotavaa antaa heille vihkimyskin, mutta naisten vaatimaa pappisvihkimystä miehet miltei yksimielisesti vastustivat. Varsinkin naismaailman keskuudessa olisi naisilla varmaan laaja hengellinen työala

Huhtikuussa 1929 joukko naisteologeja, siis tutkimushenkilöitäni, toivoi Kotimaa-lehdessä itselleen työmahdollisuutta seurakunnissa ja samalla mahdollisuutta pappisvihkimykseen. Naisteologien professionaalinen asema nousi esille, kun heitä alkoi lukuisammin valmistua teologeiksi. Ensimmäinen nainen oli suorittanut teologisen erotutkinnon 1913, ja seuraavat olivatkin jo oman tutkimukseni väkeä: Maria Lappalainen 1922, Helmi Häyrynen 1923 ja Elsa Kirjavainen 1927. Tämän jälkeen teologinaisten määrä kasvoi: heitä valmistui 1929 neljä, 1930 kuusi, 1931 neljä ja sitten sekä 1932 että 1933 kumpanakin 11. Naiset olivat siis pysyvästi tulleet teologijoukkoon.

4. Mihin teologian ylioppilas oli 1920-luvulla kutsuttu?

TYT:n pöytäkirjoista köy ilmi niitö piirteitä, joita tutkimushenkilöiden opiskeluaikaisessa kontekstissa liitettiin teologin professiokuvaan. Koko tutkimusajan korostettiin, että teologilla on oltava selvä hengellinen kutsumus evankeliumin julistamiseen. Tutkimusjakson alkuvaiheissa alustukset ja keskustelut saivat leimaansa yhteiskunnan kehityksen ajankohtaisista hämmentävistä piirteistä, jossa horisontissa yksilöllinen uskonnollinen kutsumustietoisuus näytti nousevan sitäkin olennaisemmaksi. Tutkimusjakson lopulla alettiin pikemminkin kantaa huolta siitä, että laajentunut nuori teologikaarti ei ehkä vastaisikaan kutsumuksen edellyttämiä korkeita kvalifikaatiovaatimuksia.

Koko tutkimusajan toistuvat sellaiset uskonnolliset termit kuin 'herätys', 'sielujen voittaminen Kristukselle', 'yhteys Kristuksen kanssa'. Näille yksilöllistä uskonnollisuutta ja kristillisen sanoman levittämistä korostaville käsitteille annettiin kuitenkin erilaisia sisältöjä. Aihepiirin, puhujan ja muun kontekstin mukaan vaikkapa herätyksen käsite saattoi liittyä esimerkiksi sisällissodan jälkeisen ristiriidan tasoittamiseen, oman henkilökohtaisen uskonnollisen elämän syventämiseen, opintojen suunnan tarkistamiseen tai tulevaan papin tehtävään.

Kaksi peruslinjaa hahmottui nähdäkseni hyvin selvästi jo 1910-luvun lopulta saakka: jo edellä mainitut evankelioivan herätyskristillisyyden ryhmä ja herännäis-kansallinen ryhmä. Edellisen ryhmän keskeisiksi nuoriksi johtajiksi nousivat 1926 SKY:n johtavaksi työntekijäksi palkattu Osmo Tiirilä ja samaan järjestöön vähän aiemmin palkattu Aili Havas. He nousivat Hannulan herätyksestä ja norjalaisesta pietismistä vaikutteita saaneen evankelioivan herätyskristillisyyden linjan edustajina paikalle, josta he puolestaan antoivat vaikutteita uusille teologeille. Tämä teologinen linja korosti

ennen muuta yksilöllistä Jumala-suhdetta ja pelastuneen kristityn oman eettisen kilvoituksen vaikuttavuutta yhteiskunnalliseen elämään.

Körttiläiset Elias Simojoki ja Reino Ala-Kulju puolestaan olivat vaikuttajina koko ylioppilas-toiminnassa ratkaisevan vaikutusvallan saaneessa AKS:ssa, joka puolestaan levitti kansallis-herännäisen kansankirkollisuuden ihannetta huomattavan laajalle yhteiskunnan nousevan sivistyneistön joukkoon. Tämän linjan mukaan herätys oli paitsi oman Jumala-suhteeseen, myös yhteisölliseen kansallis-eettiseen ihanteeseen keskittymistä.

Teologian ylioppilaiden keskuudessa tämä korostus sai huomattavaa näkyvyyttä vallankin puolijärjestäytyneen ”Fariseuksen ulosajamisseura” -nimisen toveripiirin myötä. Tämä tuttavallisemmin nimellä ”fariseukset” tunnettu parinkymmenen teologian ylioppilaan ryhmä syntyi loppusyksystä 1924 ja hiipui 1928. Vapaamuotoiseen, viikoittain kokoontuneeseen keskustelujoukkoon oli periaatteessa vapaa pääsy kaikilla teologian opiskelijoilla. ”Fariseukset” kuitenkin muodostui ilmeisen tiiviiksi sisäpiiriyhteisöksi, jonka omaperäinen huumori ja väliin jyrkkäsanainen esiintyminen niin syytti mukana olleita kuin karkotti joitakin sinne pyydettyjä. Enemmistö ”fariseuksista” oli itse kotoisin Etelä-Pohjanmaalta tai perhekytköksiin sinne yhteydessä. Toisaalla monet suhtautuivat tämän ryhmän ihanteisiin kriittisesti; esim. Osmo Tiililä katsoi sen pahasti sekoittavan – mm. AKS:n juhlallisessa valatekstissä – ihmisen uskon Jumalaan ja suomalaisen kansallisuusaatteen edistämisen.

Kutsumusajatus – voisiko sanoa: ihanteen velvoitus – oli kovin voimakas, mikä käy ilmi lukuisista muisteluteksteistä. Yksi voimakkaimpia lukemiani kuvauksia on Kuopion maalaiskunnasta kotoisin olleen Vilho Ihalaisen teksti¹[1], joissa hän kertoo teologiprofessiokuvansa kriisiytymisestä. Tämä oli samalla ainoa julkaistu muisteluteos, jonka kertoo teologian opinnoista luopunut tutkimushenkilöni. Ihalainen oli lähtenyt opiskelijaksi perinteisen kirkollisen maalaisen kyläkulttuurin keskeltä tavoitteenaan valmistua papiksi. Voimakas kutsumusvaatimus johti äärimmäisen pari vuotta kestäneeseen kriisiin, jossa ajatus julistajaksi valmistumisesta alkoi näyttää mahdottomalta.

Haluaisinko minä todella johdattaa nuo tasapainoiset, tyytyväiset tapakristityt, ”lavean tien kulkijat”, kaidalle tielle ja altaasta portista sisälle käymään? Mutta kaiken rehellisyyden nimessä enhän minä itsekään ollut tuosta altaasta portista sisälle käynyt. En ollut ponnistuksistani huolimatta kokenut mitään omakohtaista ja käänteentekevää uskonnon alalla.

---

¹[1] Lainausta muistelmakirjasta *Ihalainen, Elämää oppimassa* (Mänttä 1981) on lopussa liitteenä.

Niinpä Ihalainen jätti teologian opinnot ahdistavaksi kokemiensa vaiheiden jälkeen ja valmistui historian, psykologian ja filosofian opettajaksi – ja teki myöhemmin näyttävän yliopistouran psykologian alalla. Oman tulkintansa mukaan Ihalainen ajautui tähän kriisiin ennen muuta siksi, että joutui hyppäämään syrjäisen maalaiskylän arvomaailman vuosisataisesta vanhasuomalaisesta perinteestä pitkälle kehittyneen korkeakulttuurin keskelle. Oman tutkimuksen termein voi sanoa, että esisotalisaation tarjoama perinteinen kuva pappisprofessiosta oli liian poikkeava verrattuna modernin yhteiskunnan todellisuuteen. Urbanisoituneessa yhdistyskristillisyydessä ja pohjalaisessa herännäisyydessä tarjoutunut uuden professionaalisen tilanteen malli ei ollut Ihalaiselle relevantti, kun esisotalisaation aikainen odotushorisontti oli rakentunut perinteisen sätyppöuden mielikuvaan.

Kaikista tutkimushenkilöistäni 3/4 suoritti teologisen erotutkinnon. Valmistuneista 70 % sijoittui seurakuntiin, heistä neljä naisteologeina ja muut – eli miehet – pappeina, runsas kymmenesosa opettajiksi, n. 7 % kristillisiin järjestöihin ja n. 5 % palkatuiksi sotilaspapeiksi armeijaan.

5. Kehityslinjoja ja kysymyksiä 80 vuotta myöhemmin

Teologian yliopisto-opiskelijoiden tilanne nyt 2000-luvun alussa on monin tavoin toisenlainen. Ennen muuta yhteiskunnan tekninen, taloudellinen ja kulttuurinen muutos on kulkenut hurjaa vauhtia: kohti globaalia kansainvälisyyttä, kohti sekulaaristumista, mutta samalla myös monikulttuurisuutta ja -uskontoisuutta, kohti kiihkeää, urbaania yksilöllistä elämäntapaa.

Uskon, että 1920-luvun tilanne voi silti tarjota meille mahdollisuuden jäsentää omaa elämäämme teologeina. Jotakin yhteistä varmasti löytyy. Yksi tällainen on uskonnonvapauslain tilanne: se uusittiin ensimmäisen kerran 2003. Utinen tässä perusteellisesti valmistellussa uudistuksessa oli mielestäni, että uskonnonvapauden perusratkaisut eivät suuresti muuttuneet. Koululakien uskonnonopetuspykälästä puhuttiin uudistuksen yhteydessä ja edelleenkin, mutta ne kyllä pikemminkin vahvistivat oppilaan oikeuden saada oman uskonnon opetusta, siis enemmistöllä luterilaista. Nähdäkseni uskonnonopettajuus on edelleen realistinen haaste, jossa myös aitoa kristityn kutsumusta voi toteuttaa.

Entä kysymys kirkon aseman muutoksen suuruudesta: onko kirkon asema romahtamassa, jälleenhän joku on arvellut, että muutaman vuosikymmenen päästä kirkkoon kuuluisi vain kenties 10 %

kansasta? Onko kansankirkon aika siis jo mennyt? Silloin 1920-luvulla kansankirkko oli sittenkin elinvoimaisempi kuin arveltiin...

Tai kysytäänpä toisin päin: onko kansankirkko sitoutunut edelleen liiaksikin demokratiaan postmodernissa yhteiskunnassa, niin että tasa-arvolakien takia kirkolla ei ole mahdollisuutta – juridisella tai sosiaalisen hyväksynnän tasolla – ottaa vakavasti julkisuuden valtavirrasta poikkeavia? Esimerkiksi kelpaa suhtautuminen vaikka naispappeuden torjuviin änkyräteologeihin tai julkisesti homosuhteessa elävän viranhakijan torjuvaan tuomiokapituliin. Onko tällainen uusvaltiokirkollisuus niin pitkällä, että on viisainta erota ja perustaa paremmin kristillisiä ihanteita vastaava kirkko? Niinhän eräät evankeliset tekivät teologiensa johdolla jo 1920-luvulla – ja jäivät suomalaisen kristillisyyden kannalta marginaalisiksi yhteisöiksi.

Entäpä kirkolliset järjestöt, jotka 1920-luvulla ennen ja jälkeen uskonnonvapauden toteuttamisen tarjosivat suomalaiselle kansalaisyhteiskunnalle tyypillisen mahdollisuuden kanavoitua luterilaisen kansankirkon sisälle. Voisiko se tarjota nykyisessäkin tilanteessa elää teologikutsumusta todeksi suomalaisen elämänmuodon keskellä, ehkäpä kirkonkin keskellä?

Laajemmassa katsannossa voi kysyä teologeja koskevan professionaalisen järjestelmän nykyhetken puitteita. Eikä ole kyse vain siitä, minkä nimisiä koulutusohjelmia tai työmahdollisuuksia on tarjolla. Hyödyllinen näkökulma olisi kysyä, mitä sellaista osaamista juuri teologit tarjoavat, jolle yhteiskunnassa on makro-, meso- tai mikrotason valtuutus ja mitä toiset ammattiosaajat eivät tee yhtä hyvin tai paremmin.

Yksi asia on nähdäkseni joka tapauksessa yhteinen 1920-luvun tilanteen kanssa: teologian ylioppilaan professionaalinen kehitys edellyttää nykyäänkin sitä, että omaa kutsumustaan saa reflektoida rauhassa ja turvallisesti, aidosti suhteessa oman elämän muihin konteksteihin. Näinä Vilho Ihalainen aikanaan teki vaikkapa kulkiessaan ystävänsä kanssa pitkin Helsingin öisiä katuja. Hänen kohdallaan tämä reflektio johti teologian opintojen jättämiseen ja professionaalisen suunnan vaihtumiseen. Useimmilla muilla – kuten tänä vuonna ajankohtaiset v. 1904 syntyneet Jaakko Haavio ja Osmo Tiililä – kenties ankara ja uuvuttava pohdinta kuitenkin rakensi riittävän ehjäksi sellaisen kuvan teologiprofessiosta, jonka varassa saattoi valmistua, lähteä työhön ja tehdä elämänmittainen työura omaa kutsumusta toteuttaen.

Liite: V. J. Ihalainen, Elämää oppimassa. (Mänttä 1981), s. 110–112.

Matkustin 18-kesäisenä Helsingin yliopistoon opiskelemaan Lähdin lukemaan papiksi. Siitä alkoi todellinen myrskykausi elämässäni.

Oli pakko pysähtyä. Nousi kipeitä kysymyksiä, jotka vaativat pikaisia vastauksia. Kysymyksessä ei ollutkaan vain ammatinvalinta vaan koko elämän suunnan määrääminen. Olin kuvitellut, että varsinainen elämäntyö ja sen piirissä olevat tavoitteet muodostavat oman perhe-elämän rinnalla elämäni sisällön, kaiken sen, mitä varten minä täällä maailmassa olen. Ja tuo edessä oleva elämä, se hämötti minulle erittäin merkitsevänä, kutsuvana. Halusin vaikuttaa, halusin tehdä jotain tällä planeetalla käydessäni. Ehkä voisi voisin edistää joitakin minulle tärkeiltä näyttäviä asioita ja arvoja, ehkä voisin olla hyödyksi joillekin ihmisille, joiden keskuudessa työskentelin.

Nämä unethan minua olivat papin työsarallekin kutsuneet. --

Kaikki se, mikä tähän asti oli ollut tasapainoista ja kestävä, järkkyi täydellisesti. Koko tähänastinen maailmani, sen perustat, dogmit, uskomukset, arvot ja asenteet muuttuivat yhtäkkiä kipeiksi ongelmiksi. Mihin minä uskon? Mikä on elämänlatuni oleva? --

Niin, mikä olisi minua työhön kannustava päämäärä seurakunnassani? Haluaisinko minä todella johdattaa nuo tasapainoiset, tyytyväiset tapakristityt, ”lavean tien kulkijat”, kaidalle tielle ja ahtaasta portista sisälle käymään? Mutta kaiken rehellisyyden nimessä enhän minä itsekään ollut tuosta ahtaasta portista sisälle käynyt. En ollut ponnistuksistani huolimatta kokenut mitään omakohtaista ja käänteentekevää uskonnon alalla. Enkä minä itse tuntenut mitään intoa kääntää noiden tyytyväisten ihmisten kehitystä muuksi, kuin mihin se luonnon suuren oppimestarin Luojan alkuperäisen suunnitelman pohjalla ja omien juuriensa varassa näytti kulkevan.

Kaikkein mahdollimmalta minusta kuitenkin tuntui ajatus koko miehuusajan tulevaisuuden näkymästä mukavasti elelevänä pappismiehenä, jolla ei ole mitään erityistä työn päämäärää: kastan lapset, vihin parit, siunaan vainajat haudan lepoon ja sunnuntaina sitten kirkossa -- Niin, saanaan. Muuta mitä? Eiköhän kylien ukot ja mummot vähän hölmistyneinä kuuntelisi uskonnonfilosofiaani, ainoaa, josta voisin todella omakohtaisesti puhua. Olisinpa varmaan todella keho saarnamies, josta kuulijat piankin saisivat kyllänsä.

Tässä olikin eräs asian ytimiä. Kuta epätoivoisemmin etsin, luin kirjallisuutta, teologiaa, filosofiaa, kävin kristillisissä kokouksissa, YKY:n erilaisissa tilaisuuksissa, kuta kiihkeämmin kohotin käteni Luojaan kohti, sitä enemmän jokainen dogmi muuttui ongelmaksi, jokaisen kirjansivun laitaan tuli kysymysmerkkejä, tuli paljon. Eihän elämä tällaisena voinut rajattomiin jatkua. Eihän uskonto tätä ole eikä saa olla eikä minulla ole oikeutta johdattaa muitakin tähän samaan hirvittävän syöveriin. Tuli merkillinen pakon tuntu: elämän- ja maailmankatsomuksen täytyy tulla selväksi, ainakin kotitarpeiksi. Totuus on jossakin olemassa, minun se vain löydettävä. Enhän muuten voi opintojani pappistutkintoa varten jatkaa. --

Hyvät ystävät olivat purkaustienä. Epälukuiset iltayöt kuljimme yhdessä verrattoman ystävän, sittemmin Porvoon yhteislyseon rehtorin ja rovastin, syvällisen ja vilpittömän etsijän Toivo Koposen kanssa pohtien eteen nousseita ongelmia. Tai vaihdettiin mielipiteitä alkuaan papiksi aikoneen, sittemmin kasvatustieteessä tohtoriksi väitelleen ja talvisodassa kaatuneen vakavan tutkijan Jaakko Korpikallion kanssa; eräitä muitakin hyvinkin läheiseksi tulleita ystäviä mainitsematta.

--olin usein myös fyysisesti täysin uupunut ja lamassa. Salainen usko elämään -- kyllä tämä vielä ehkä selviää -- oli kuitenkin sielunelämän syvimmissä pohjakerrostumissa. --

Kaksi vuotta kesti tätä kiihkeimmän välienselvittelyn kautta. Sitten tein ratkaisun. Luovuin teologian opinnoista. Oppikoulun vanhempaa lehtoraattia silmällä pitäen läksin valmistumaan fil. kand. tutkintoon. Olin lukenut kokonaan velkarahoilla ja nyt oli saatava korvatuksi kuluneet ja kalliiksi tulleet kaksi vuotta. Oli pakko ottaa hurja rynnäkö. Kahdessa vuodessa suoritin fil. kand. tutkinnon laudaturaineina yleinen historia ja teoreettinen filosofia, sen psykologian linja, muina aineina suomen kieli ja kirjallisuus sekä kansantalous.